

Research Paper

Children's understanding of gender stereotypes (Analysis of the drawings of children aged 6 to 12 in Mashhad)

Samaneh Shahi Senobari¹, Majid Fouladiyan^{2*}, Mona Khayyami³, Malihe Afshar Kohan⁴

1. PhD Student in Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

2. Associate Professor of the Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author)

3. Master of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

4. Master of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Received: September 17, 2022

Accepted: February 14, 2023

Available Online: February 17, 2023

Keywords: Gender, gender stereotypes, painting, occupations, gender occupations

Abstract

Stereotypes and gender stereotypes reflect society's cultural beliefs about what gender roles should be. The purpose of this article is to investigate how children (in the age group of six to twelve years) understand gender stereotypes, and the relationship between these gender stereotypes and gender, age, education and occupation of parents is analyzed. For this purpose, 236 children were selected from among preschool and primary school students in Mashhad city by available sampling method. In this research, drawing tools have been used to draw the professions of firemen, nurses, policemen, cooks and pilots (which are stereotypically attributed to a certain gender). The results showed that there is no significant difference between gender stereotypes in drawing jobs in two groups of girls and boys. It was also found that each gender has drawn the job attributed to that gender more stereotypically. In terms of age, children less than 8 years of age acted more stereotypically in choosing the gender of jobs, and this age difference is significant at the 95% confidence level. Also, the obtained results showed that there is a significant difference in gender stereotypes in the drawing of jobs, according to the father's education. Finally, the results of the research based on the theory of Bam's gender schema and the acquisition of stereotypes confirm that these stereotypes can be reduced by using channels that influence the process of socialization and learning in children.

Shahi Senobari, S., Fouladiyan, M., Khayyami, M., Afshar Kohan, M. (2023). Children's understanding of gender stereotypes (Analysis of the drawings of children aged 6 to 12 in Mashhad). *Sociology of Culture and Art*.

Corresponding author: Majid Fouladiyan

Address: Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad.

Tell: 09155095399

Email: fouladiyan@um.ac.ir.

Extended Abstract

1- Introduction:

Gender roles, as a background factor, affect all relations, behaviors and social and cultural norms of the sexes. Sociologists use the term "socialization" to describe the way of learning gender roles. During the process of socialization, children's gender identity is formed and they learn that society's expectations and standards of the roles of the two sexes are different and that each gender should act within its own roles. These stereotypes will affect their future choices. Considering that gender stereotypes evolve during childhood and have lasting effects throughout life, the purpose of this article is to investigate the gender stereotypes of children aged 6 to 12 in Mashhad based on the analysis of their drawings. The understanding of children's gender stereotypes is based on children's gender and age, as well as parents' education and employment as social variables affecting this evolution, and researchers are trying to answer two main questions. Is there a significant relationship between the individual characteristics (gender/age) of children and their gender stereotypes? And whether there is a significant relationship between parents' education and occupation and gender stereotypes formed in children?

2- Methods:

In this descriptive-analytical research, in order to investigate gender stereotypes in children based on the analysis of their drawings, children aged 6 to 12 years were selected. For this purpose, samples of 236 children including; 110 girls and 126 boys were selected by sampling among elementary school students in Mashhad city. To extract data, the method of analyzing signs of drawings drawn by children as well as interviews were used. The participants were given a score for each drawn job, so that for stereotypical drawing (drawing a man in male jobs and drawing a woman in female jobs) a score of 10, and non-stereotypical drawing (drawing of women in men's jobs and drawing of men in women's jobs) was considered zero score. Data analysis was done using SPSS 25 software. Independent

t-test was used to investigate the relationship between the gender of the participants and gender stereotypes, and one-way analysis of variance was used to investigate the relationship between the age, education and occupation of parents separately with gender stereotypes. The relationship between the action and the appearance of the drawn characters was analyzed separately with the gender of the participants with the chi-square test.

3- Results:

More boys than girls drew firefighters, policemen and pilots as men ($P < 0.05$), and more girls than boys drew nurses and cooks as women ($P < 0.05$). There is a significant difference in gender stereotypes in job design according to the father's education at the 95% confidence level. Children less than 8 years old were more stereotypical in choosing gender jobs ($P < 0.05$).

4- Conclusion:

In the present study, the existence of a significant relationship between gender stereotypes and child gender was not confirmed. Occupations of each gender were drawn by the same gender more stereotypically. This means that more boys than girls drew firefighters, policemen and pilots as men, while girls drew nurses and cooks as women more than boys.

The significance of this relationship can be seen as a result of the display of internalized characteristics during the replication process. The interesting thing about these findings is the percentage of non-stereotype drawings. In the works that are considered to be related to women, the drawing of men has been done with a higher percentage than the drawing of women in the works related to men. It seems that the presence of men in various jobs is accepted, while it is not the case for women. There is a significant difference between the appearance of the drawn characters and the gender of the children. Girls emphasize more on drawing male characteristics in male characters and hijab in female characters. The issue that attracts more attention in the field of appearance is that according to the percentage

obtained, significantly more girls than boys have paid attention to the category of hijab in drawing characters, which can be caused by gender roles according to Dominant culture as well as identification with people of the same sex. Finally, the separation of jobs into male and female categories is one of the consequences of gender stereotyping. Stereotypes are internalized during childhood and influence their future choices. As seen in this research work; Children who aspired to have a job that was not compatible with their gender based on stereotypes also showed doubts about its appearance even in painting. But according to the theory of Bam's gender schema and the acquired nature of stereotypes, these stereotypes can be weakened and ineffective over time by using channels that influence the process of socialization and learning in children. As it happened with the job of cook. The higher percentage of drawing male cooks than female cooks could be due to the influence of various cooking TV shows by men.

Breaking the taboo in other stereotypical jobs will also be possible by showing these jobs in a non-stereotype way in TV shows, comic books, stories, etc. By breaking these stereotypes, we allow our children to aim and plan freely based on their ability, talent and unique characteristics in order to reach their favorite job.

5- Funding

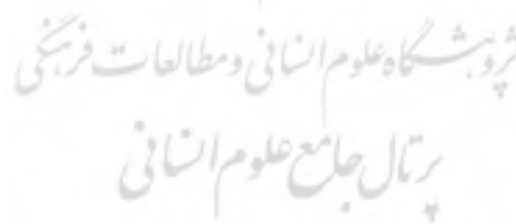
No funding has been received for conducting this research.

6- Authors' contribution

Majid Fouladiyan, the corresponding author of this article, is Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

7- Conflict of interests

The authors declares no conflict of interest

درک کودکان از کلیشه‌های جنسیتی (تحلیل نقاشی کودکان ۶ تا ۱۲ ساله شهر مشهد)

سمانه شاهی صنوبری^۱، مجید فولادیان^{۲*}، مونا خیامی^۳، ملیحه افشار کهن^۴

۱. دانشجوی دکتری روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
۲. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول).
۳. کارشناس ارشد روانشناسی عمومی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
۴. کارشناس ارشد روانشناسی عمومی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

چکیده

کلیشه‌ها و تصورات قالب جنسیتی، اعتقادات و باورهای فرهنگی جامعه را درباره آنچه باید نقش‌های جنسیتی باشند، بازتاب می‌کنند. نوشتار حاضر با هدف بررسی چگونگی درک کودکان (در گروه سنی شش تا دوازده سال) از کلیشه‌های جنسیتی انجام شده است و رابطه این کلیشه‌های جنسیتی با جنس، سن، تحصیلات و شغل والدین مورد تحلیل قرار گرفته است. بدین منظور، ۲۳۶ کودک از بین دانش‌آموزان پیش‌دبستانی و دبستان‌های شهر مشهد به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. در این کار پژوهشی از ابزار نقاشی با موضوع ترسیم مشاغل آتش‌نشان، پرستار، پلیس، آشپز و خلبان (که بطور کلیشه‌ای به جنسیت خاصی نسبت داده می‌شوند)، استفاده شده است. نتایج نشان دادند که بین کلیشه‌های جنسیتی در ترسیم مشاغل، در دو گروه دختران و پسران تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین مشخص شد هر جنس، شغلی را که به آن جنس نسبت داده می‌شود را کلیشه‌ای‌تر ترسیم نموده است. بر حسب سن، کودکان کمتر از ۸ سال در انتخاب جنسیت مشاغل کلیشه‌ای‌تر عمل کردند که این تفاوت سنی در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار می‌باشد. همچنین نتایج بدست آمده نشان داد کلیشه‌های جنسیتی در ترسیم مشاغل، بر حسب تحصیلات پدر تفاوت معناداری دارد. در نهایت، نتایج پژوهش بر مبنای نظریه طرح‌واره جنسیتی بم و اکتسابی بودن کلیشه‌ها، تأیید می‌کند که می‌توان با استفاده از مداخلات تأثیرگذار بر فرایند اجتماعی شدن و یادگیری در کودکان این کلیشه‌ها را کم‌رنگ‌تر کرد.

تاریخ دریافت: ۲۶ شهریور، ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۲۵ بهمن ۱۴۰۱

انتشار آنلاین: ۲۸ بهمن ۱۴۰۱

واژه‌های کلیدی: جنسیت، کلیشه‌های جنسیتی، نقاشی، مشاغل، مشاغل جنسیتی

استناد: شاهی صنوبری، سمانه؛ فولادیان، مجید؛ خیامی، مونا و افشار کهن، ملیحه. (۱۴۰۱). درک کودکان از کلیشه‌های جنسیتی (تحلیل نقاشی کودکان ۶ تا ۱۲ ساله شهر مشهد)، فصلنامه جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۴(۴):

* نویسنده مسئول: مجید فولادیان

نشانی: دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

تلفن: ۰۹۱۵۵۰۹۵۳۹۹

پست الکترونیکی: fouladiyan@um.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مسئله

میان دو مفهوم جنس و جنسیت، تمایزی بنیادی وجود دارد. جنس، به آن دسته از تفاوت‌های کالبدی و فیزیولوژیکی اشاره دارد که بدن زن و مرد را از یکدیگر متمایز می‌سازد. از طرف دیگر، مفهوم جنسیت، نشان‌دهنده تفاوت‌های روان‌شناختی، اجتماعی و فرهنگی میان زنان و مردان است. جنسیت به افکار و مفاهیمی درباره زنانگی و مردانگی مربوط می‌شود که به صورت اجتماعی ایجاد می‌شوند و ضرورتاً محصول مستقیم جنس زیست‌شناختی فرد نیستند (گیدنز، ۱۳۸۰). تفاوت‌های جنسیتی از تعامل بین فیزیک جنس‌ها و جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع حاصل می‌شود. این تفاوت‌ها منجر به ظهور ویژگی‌های منحصر به هر جنس، به لحاظ روانشناختی و فیزیکی می‌شود و در نهایت پذیرش این ویژگی‌ها توسط خود جنس‌ها، جوامع و فرهنگ‌ها، کلیشه‌ها و بدیهیات جنسیتی را به وجود می‌آورد. به واسطه پذیرش این «کلیشه‌ها»، نقش‌های جنسیتی به عنوان یک عامل پس زمینه، تمامی مناسبات، رفتارها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی جنس‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در واقعیت باورهای کلیشه‌ای جنسیتی که توسط رضایت اجتماعی و عمومی در سطح جامعه حمایت می‌شوند، بنظر معتبر است. بدین معنا که افراد آن‌ها را تأیید می‌کنند و این توافق در بین عموم افراد جامعه، فشار بر روی جنس‌ها را برای تطابق ایجاد می‌کند (کرنندال و استرانگل، ۲۰۰۵: ۲۹۸).

جامعه‌شناسان برای وصف نحوه یادگیری جنسیت از اصطلاح «اجتماعی شدن» استفاده می‌کنند. شناخت اجتماعی شدن نه تنها برای تبیین جنسیت حائز اهمیت است بلکه برای شکل‌گیری برابری جنسیتی نیز مهم تلقی می‌گردد (مارتین، ۲۰۰۵: ۴۵۷ به نقل از ایتزن، ۱۳۹۶: ۳۶۲). «اجتماعی شدن جنسیتی»، فرایندی دامن‌دار است که در طول زندگی افراد به تدریج شکل می‌گیرد و به ابعاد گوناگون زندگی آن‌ها جهت و معنا می‌دهد. فرایند اجتماعی شدن جنسیتی، عمدتاً در دوران کودکی شکل می‌گیرد و در سنین بالاتر در ذهن و رفتارهای اجتماعی، تثبیت و نهادینه می‌شود (فروتن، ۱۳۸۹). در طی فرایند اجتماعی شدن، هویت جنسی کودکان شکل می‌گیرد و آن‌ها می‌آموزند که انتظارات و استانداردهای جامعه از نقش‌های دو جنس، متفاوت‌اند و هر جنس باید در حیطه نقش‌های خود فعالیت کند. این کلیشه‌ها، انتخاب‌های آینده آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند (برسانی و چن، به نقل از محمدی و میرزایی، ۱۳۹۱؛ جمالی و خجسته، ۱۳۹۳؛ فروتن و همکاران، ۱۳۹۵). از زمان تولد این کلیشه‌ها به صورت حقایق بحث‌ناپذیر به کودکان تحمیل می‌شود، در نتیجه کم‌تر مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرند به همین خاطر به شکلی مؤثرتر عمل می‌کنند. هر چه سن کودک کمتر باشد، راحت‌تر کلیشه‌ها را می‌پذیرد و درونی می‌کند (جمالی و خجسته، ۱۳۹۳: ۷)، اما با افزایش سن کودک و آغاز اواسط کودکی یعنی ۶ تا ۱۲ سالگی و ورود به دبستان، کودکان «کلیشه‌های جنسیتی» خود را توسعه می‌دهند (برک، ۱۳۹۱). وجود این کلیشه‌های جنسیتی بر انتظارات، نگرش‌ها و رفتار والدین و مربیان نسبت به کودکان پیش‌دبستانی و تقویت صفات و ویژگی‌های مناسب با آن کلیشه‌ها تأثیر می‌گذارد.

برای دستیابی به جهان درونی کودک، بدون مقاومت و بازداری، از دیدگاه روان‌تحلیلی باید از رویکردهای غیرمستقیم استفاده نمود. یک رویکرد غیرمستقیم، آزمون‌های فرافکن مانند نقاشی‌ها هستند (اطهری و همکاران، ۱۳۹۸). این ابزار فرافکن در ابعاد مختلف در حوزه کودک مورد استفاده قرار گرفته است و آزمون‌هایی نیز بر این اساس طراحی شده‌اند (جمالی تبار و همکاران، ۱۳۹۶). در نقاشی، کودکان چیزی فراتر از تصاویر را نشان می‌دهند. آن‌ها تجاربشان را در یک کل معنادار و جدید سازماندهی می‌کنند، در واقع خاطرات، باورها، احساسات، تصورات و عقایدشان را نشان می‌دهند (کریگر، ۲۰۱۷؛ بتل و همکاران، ۲۰۱۵). با توجه به اینکه کلیشه‌های جنسیتی، سیر تحول خود را در دوران کودکی طی می‌کنند و دارای تأثیرات پایداری در طول زندگی هستند، هدف این مقاله بررسی کلیشه‌های جنسیتی کودکان ۶ تا ۱۲ ساله بر اساس تحلیل نقاشی‌های آنان در شهر مشهد می‌باشد. درک کلیشه‌های جنسیتی کودکان معطوف به جنسیت و سن کودکان و همچنین تحویلات و اشتغال والدین به عنوان متغیرهای اجتماعی مؤثر بر این سیر

تحولی می‌باشد و محققان درصدد پاسخگویی به دو سؤال اصلی هستند که آیا بین ویژگی‌های فردی (جنس/سن) کودکان با کلیشه‌های جنسیتی آنان رابطه معناداری وجود دارد؟ و اینکه آیا بین تحصیلات و شغل والدین با کلیشه‌های جنسیتی شکل گرفته در کودکان رابطه معناداری وجود دارد؟

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱: پیشینه تجربی

بدلیل اهمیت شناخت کلیشه‌های جنسیتی و تأثیرات آن، این حوزه مطالعات متنوعی را به خود اختصاص داده است. مطالعات انجام شده در این حوزه از جنبه‌های مختلف به آن پرداخته‌اند، که می‌توان آن‌ها را در سه طبقه کلیشه‌های جنسیتی در افسار و سنین مختلف، کلیشه‌سازی در رسانه و همچنین نقش و تأثیر کلیشه‌های جنسیتی بر مسائل و آسیب‌های اجتماعی قرار داد، که در جدول شماره (۱) به برخی از این پژوهش‌ها و نیز یافته‌های آنان اشاره می‌شود:

جدول ۱. حوزه‌ها و یافته‌های پژوهش‌های مرتبط با کلیشه‌های جنسیتی

نویسندگان	یافته‌ها	حوزه پژوهش
جوکار و همکاران، ۱۳۹۰ صادق آبادی و همکاران، ۱۳۹۴ ظهره‌وند، ۱۳۸۳ فروتن و همکاران، ۱۳۹۵ ریاحی، ۱۳۸۶	نگرش منفی پسران به نقش‌های جنسیتی، باورهای غیر کلیشه‌ای تر جنسیتی پسران، ترسیم کمتر همجنس در ترسیم خانواده در دختران، رضایت کمتر دختران از جنس خود، تصورات قالبی ضمنی مشاغل در زنان، روند تصاعدی پذیرش کلیشه‌های جنسیتی با افزایش سن و روندی نزولی آن با افزایش تحصیلات، نگرش قوی تر به کلیشه‌های جنسیتی در نقاط روستایی، تمایل به کلیشه‌های جنسیتی مردان شهری و زنان روستایی، نسبت دادن ویژگی‌های شخصیتی ابزاری یا سازمان دهنده به مردان و ویژگی‌های شخصیتی بیانی یا روحیه‌بخش به زنان، قبول راحت تر اطلاعات مبتنی بر کلیشه‌های جنسیتی	کلیشه‌های جنسیتی
جمالی و خجسته، ۱۳۹۳ شفیعی و حسینی فر، ۱۴۰۱ شریفی و بهار، ۱۳۹۴ بهمدی مقدس و همکاران، ۱۳۹۵ جوکار و حسام پور، ۱۴۰۱ صادقی فسایی و کریمی، ۱۳۸۴ فروتن، ۱۳۸۹ آبروشن و ارجمندی، ۱۳۹۱	کلیشه‌های جنسیتی در سریال‌های ایرانی، کتاب‌های درسی ابتدایی، برنامه کودکان (مجموعه کلاه قرمزی)، شعر کودک و نوجوان، موسیقی رپ فارسی. کلیشه‌های جنسیتی پررنگ تر در داستان‌های کودک و نوجوان واقع‌گرا، برگرفتن بدنمندی دختران نوجوان از گفتمان جنسیتی، شکل‌گیری زودهنگام کلیشه جنسیتی مربوط به درس ریاضی، نقش محیط فیزیکی در شکل‌گیری کلیشه‌های جنسیتی: تجربه شرایط محیطی و فیزیکی متفاوت از بدو تولد در دو جنس	کلیشه‌سازی در رسانه
احمدی و گروسی، ۱۳۸۳ ادهمی و روغنیان، ۱۳۸۸ عنایت و مختاری، ۱۳۸۸ سفیری و منصوریان، راوندی، ۱۳۹۴	خشونت علیه زنان، عدم رضایتمندی از رفتار جنسی در زنان با کلیشه‌ای تر شدن طرحواره‌های جنسیتی، میزان احساس برخورداری حقوق شهروندی کمتر زنان، افزایش میزان رفتار همیارانه با افزایش میزان جامعه پذیری جنسیتی زنان، استفاده بیشتر از اینترنت با کلیشه‌های جنسیتی منفی کمتر، استفاده بیشتر از ابزارهای گوناگون اینترنتی در پسران، رابطه مثبت و	نقش کلیشه‌های جنسیتی در مسائل اجتماعی

	<p>معنی دار جامعه‌پذیری جنسیتی و کلیشه‌های جنسیتی با نابرابری جنسیتی در خانواده، تأثیر جامعه‌پذیری جنسیتی و انجام جراحی‌های زیبایی در زنان، عدم تمایل مشارکت سیاسی زنان مخصوصاً حضور در عرصه قدرت به علت جامعه‌پذیری، کلیشه‌های جنسیتی منفی سلامت اجتماعی را کاهش می‌دهد، درمواقع برابری شایستگی بین کاندیدها، رای دهندگان "ترجیح" میدهند به کاندیدهای مرد رای دهند.</p>	
--	--	--

پس از مرور مطالعات انجام شده در حوزه کلیشه‌های جنسیتی مشخص شد علی‌رغم تأثیر انکارناپذیر کلیشه‌ها از همان ابتدای کودکی و اهمیت آن در تصمیمات آینده، خلأ پژوهشی در حوزه کلیشه‌های جنسیتی در کودکان را برحسب سن و جنس کودک، تحصیلات و اشتغال والدین مورد بررسی مشاهده می‌شود. همچنین در پژوهش‌های انجام شده در داخل کشور در حوزه کلیشه‌های جنسیتی از ابزار ترسیم استفاده نشده است، و عمدتاً روش پیمایشی با ابزار پرسشنامه بکار رفته است. بعلاوه درحالی‌که دوران کودکی در تثبیت کلیشه‌ها پراهمیت قلمداد می‌شود، اغلب گروه‌های سنی نوجوان تا بزرگسال مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این پژوهش با تحلیل نقاشی‌های کودکان ۶-۱۲ سال که با موضوع مشاغل ترسیم شده‌اند، نحوه بروز کلیشه‌های جنسیتی در این سنین را بررسی می‌کنیم.

۲-۲: ملاحظات نظری

کلیشه‌های جنسیتی یک مفهوم نسبتاً ثابت و بیش از حد ساده شده از نگرش‌ها و رفتارهایی است که برای یک مرد یا زن در یک جامعه، طبیعی و مناسب تلقی می‌شود. کلیشه‌های جنسیتی اغلب از تهدید اجتماعی نقش‌های جنسیتی حمایت می‌کنند و مانع از تغییر در این نقش‌ها می‌شوند (وادن، ۲۰۰۹: ۴۵۱). کلیشه‌ها، منجر به شکل‌گیری نقش‌ها، رفتارها و ترجیحاتی می‌شوند که اساس آن را «تفاوت فردی مبتنی بر جنسیت» شکل می‌دهد.

اولین تبیین‌های نظری برای درک تفاوت بین جنس‌ها، مبتنی بر «تفاوت‌های زیستی و بیولوژیکی» است. برخی از نظریات بر شالوده زیست‌شناختی تفاوت‌های رفتاری زنان و مردان تأکید می‌کنند و معتقدند تفاوت‌های زیست‌شناختی زنان و مردان منشاء تفاوت‌های رفتاری فطری بین آن‌هاست و در همه فرهنگ‌ها قابل مشاهده است. این نظریات نشان می‌دهند که نیروهای طبیعی، مسئول تفاوت‌های جنسیتی است (اوانس و دیکمن، ۲۰۰۹: ۲۴۷). این تفاوت‌های فیزیکی به مرور پیش فرض‌هایی را به وجود می‌آورد که علاوه بر شکل دادن به ساختار جوامع، به رفتار متقابل جنس‌ها و انتظارات متقابل آن‌ها از یکدیگر منجر می‌شود. در واقع نگرش‌های جامعه نسبت به جنس‌ها، کلیشه‌های اجتماعی مشترکی را در ارتباط با جنس‌ها در یک جامعه ایجاد می‌کند (پریسلین و وود، ۲۰۰۵: ۷۰۳) و بدین صورت است که دومین گروه از تبیین‌های نظری، بر اجتماعی شدن جنسیتی تأکید می‌کنند. اجتماعی شدن جنسیتی به معنای یادگیری نقش‌های جنسیتی به کمک کارگزاران اجتماعی مثل خانواده‌ها و رسانه‌ها می‌باشد. این فرایند میان جنس زیست‌شناختی و جنسیت اجتماعی تمایز ایجاد می‌کند. نوزاد با جنس به دنیا می‌آید و جنسیت او تکوین می‌یابد. این تکوین جنسیت از طریق تماس و ارتباط با کارگزاران گوناگون و در طی فرایندهای اجتماعی شدن اولیه و ثانویه و درونی کردن هنجارها و توقعات متناسب با جنس خود صورت می‌گیرد (گیدنز، ۱۳۹۴). سومین گروه از تبیین‌های نظری مطرح می‌کنند جنس و جنسیت

هیچ پایه و اساس زیستی ندارند بلکه سراپا به صورت اجتماعی برساخته می‌شوند. نظریه پردازان این رویکرد بیان می‌کنند که هم‌جنس و هم جنسیت محصولاتی هستند که به صورت اجتماعی برساخته می‌شوند. حتی بدن انسان هم می‌تواند تحت تأثیر نیروهای اجتماعی قرار گیرد و توسط آن شکل بگیرد یا تغییر کند. افراد می‌توانند بدن خود را هر طور که دلشان می‌خواهد بسازند؛ از تمرین‌های ورزشی تا رژیم‌های غذایی، و از سوراخ کردن و خالکوبی، تا جراحی پلاستیک و عمل‌های تغییر جنس. بر اساس این نظریات، بدن و زیست‌شناسی انسان از پیش داده نیست، بلکه تابع عاملیت انسان و انتخاب وی در متن و زمینه‌های اجتماعی مختلف است (گیدنز، ۱۳۹۴).

این مقاله، مبنای نظری خود را بر پایه تأثیر فرهنگ و اجتماعی شدن بر شکل‌گیری کلیشه‌های جنسیتی و نظریه «طرحواره جنسیتی» قرار داده است. مفهوم طرحواره، به یک ساخت شناختی اطلاق می‌شود که نشان‌دهنده آگاهی و شناخت فرد، راجع به یک مفهوم یا یک نوع محرک می‌باشد. یکی از مهم‌ترین طرحواره‌های بررسی‌شده، طرحواره جنسیت است که مطالعه درباره آن به ارائه نظریه طرحواره جنسیت منجر شده است. این نظریه در چارچوب نظریات مربوط به هویت جنسیتی، توسط «ساندرا بم»، ارائه شده است. هویت جنسیتی زمانی شکل می‌گیرد که کودکان معنا و تصویری از خود می‌سازند که دربردارنده مفاهیم مردانگی و زنانگی است و جنسیت به بخشی از خودپنداره آن‌ها تبدیل می‌گردد. بین سنین چهارتا هفت‌سالگی، کودکان به تدریج مفهوم ثبات جنسیتی را می‌فهمند، بدین معنی که تشخیص می‌دهند جنسیت یک ویژگی اساسی و بنیانی برای تعریف و شناخت هر شخص است. پس از استحکام این شناخت‌ها، ادراکات فرد تحت تأثیر آنچه که درباره جنسیت یادگرفته‌اند، قرار می‌گیرد (بارون و بیرن، ۱۹۹۷: ۱۷۶ به نقل از علمی و الیاسی ۱۳۸۸).

بم معتقد است هر یک از ما به عنوان بخشی از ساختار دانش خود طرحواره جنسیتی یا مجموعه‌ای از تداعی‌های مرتبط با جنسیت داریم که اطلاعات دریافتی را بر اساس آن پردازش می‌کنیم (هاید، ۱۳۹۴). به عقیده بم، کودکان این آمادگی عمومی را دارند تا اطلاعات راجع به خودشان را بر مبنای تعاریف اجتماعی رفتارهای مناسب برای هر جنس، سازماندهی نمایند. زمانی که یک کودک می‌آموزد که خودش را دختر یا پسر بداند صحنه آماده است تا کودک نقش‌هایی را بیاموزد که این برچسب‌ها را همراهی می‌کنند. به موازات رشد کودکان، آن‌ها به تفصیل کلیشه‌های مربوط به مرد بودن یا زن بودن را در فرهنگ خودشان می‌آموزند (بارون و بیرن، ۱۹۹۷: ۱۷۶ به نقل از علمی و الیاسی ۱۳۸۸).

۴- روش پژوهش

محتوای کلیشه‌های جنسیتی مبتنی بر مؤلفه‌های مختلف است که اغلب وسیله‌ای برای جدا کردن جنس‌ها در جامعه می‌باشد. مشاغل از جمله مؤلفه‌های سنجش کلیشه‌های جنسیتی محسوب می‌شود، چراکه وجود کلیشه‌های جنسیتی در محیط یادگیری کودکان ممکن است منجر به تفاوت‌های جنسیتی در انتخاب شغل گردد. طبق مطالعات انجام‌شده توسط محققان در این کار تحقیقاتی، مشاغلی همچون؛ آتش‌نشان، پلیس، خلبان، پرستار و آشپز منعکس‌کننده تفاوت‌های جنسیتی در توانایی‌های هر دو جنس در بستر اجتماعی کنونی جامعه ما قلمداد می‌شود، بطوریکه کلیشه‌های جنسیتی شکل‌گرفته در این مشاغل، آن‌ها را به مشاغل مردانه و زنانه سوق داده است. از میان این پنج شغل؛ سه شغل

مردانه (آتش‌نشان، پلیس و خلبان) و دو شغل زنانه (پرستار و آشپز) مدنظر قرار گرفت. ملاک بعدی انتخاب این مشاغل، آشنا بودن کودکان با این مشاغل و قابل ترسیم بودن آن‌ها توسط کودکان بوده است. در این پژوهش توصیفی-تحلیلی، به‌منظور بررسی کلیشه‌های جنسیتی در کودکان بر اساس تحلیل نقاشی آن‌ها، به‌طور هدفمند کودکان ۶ الی ۱۲ ساله انتخاب شدند. بدین منظور نمونه‌ای به تعداد ۲۳۶ کودک شامل؛ ۱۱۰ دختر و ۱۲۶ پسر با روش نمونه‌گیری در دسترس از دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهر مشهد انتخاب شدند. برای استخراج داده‌ها، روش تحلیل نشانه نقاشی‌های ترسیم‌شده توسط کودکان و همچنین مصاحبه مورد استفاده قرار گرفت. به شرکت‌کنندگان برای هر شغل ترسیم شده نمره‌ای تعلق گرفت، بدین صورت که برای ترسیم کلیشه‌ای (ترسیم مرد در مشاغل مردانه و ترسیم زن در مشاغل زنانه) نمره ۱۰، و ترسیم غیرکلیشه‌ای (ترسیم زن در مشاغل مردانه و ترسیم مرد در مشاغل زنانه) نمره صفر در نظر گرفته شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS 25 انجام شد. جهت بررسی رابطه جنسیت شرکت‌کنندگان و کلیشه‌های جنسیتی از آزمون t مستقل و جهت بررسی رابطه سن، تحصیلات و شغل والدین هرکدام به‌طور مجزا با کلیشه‌های جنسیتی از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد. رابطه کنش و ظاهر کاراکترهای ترسیم‌شده بطور مجزا با جنسیت شرکت‌کنندگان با آزمون کای اسکور مورد بررسی قرار گرفت. فرضیه‌های پژوهش عبارتند از:

-بین سن کودکان و کلیشه‌های جنسیتی، رابطه معناداری وجود دارد.

-بین جنس کودکان و کلیشه‌های جنسیتی، رابطه معناداری وجود دارد.

-بین تحصیلات والدین و کلیشه‌های جنسیتی، رابطه معناداری وجود دارد.

-بین شغل والدین و کلیشه‌های جنسیتی، رابطه معناداری وجود دارد.

در اجرا، محققان، هرکدام وارد یک کلاس از پایه‌های پیش‌دبستانی و دوره اول و دوم دبستان شدند. پس از معرفی خود، برگه‌های سفید بین کودکان توزیع شد و از آن‌ها خواسته شد مشاغلی که محقق عنوان می‌کند را ترسیم کنند. ترتیب بیان مشاغل برای تمام شرکت‌کنندگان یکنواخت بود (۱. آتش‌نشان، ۲. پرستار، ۳. پلیس، ۴. آشپز، ۵. خلبان). غیر از شغل خواسته‌شده، کودکان در تمام زمینه‌ها مانند؛ انتخاب رنگ، کنش، مکان کاراکتر آزاد بودند. پس از ترسیم هر شغل، از آزمودنی در مورد جنسیت فرد شاغل ترسیم‌شده پرسیده شد و پاسخ‌های آن‌ها ثبت گردید. پس از پایان آزمایش، از بین اطلاعات شخصی آزمودنی‌ها، میزان تحصیلات و شغل والدین از پرونده‌های کودکان استخراج شد.

۵- تحلیل یافته‌ها

در این بخش ابتدا، یافته‌های توصیفی شامل اطلاعات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان و درصد فراوانی جنسیت کاراکتر ترسیم شده در هر شغل توسط شرکت‌کنندگان در جداول شماره (۲) و (۳) ارائه شده است. سپس، یافته‌های تبیینی پژوهش ارائه می‌شود.

جدول ۲. اطلاعات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان

متغیرها	مؤلفه‌ها	فراوانی (درصد)
جنس	پسر	۵۳/۴
	دختر	۴۳/۲
تحصیلات پدر	دیپلم	۳۸/۶
	لیسانس	۳۲/۲
	فوق لیسانس	۵/۹
	دکتری	۵/۹
	حوزوی	۱/۳
تحصیلات مادر	دیپلم	۳۵/۶
	لیسانس	۳۱/۸
	فوق لیسانس	۵/۱
	دکتری	۲/۱
	حوزوی	۱/۳
شغل پدر	کارمند	۵۳/۴
	آزاد	۴۳/۲
شغل مادر	کارمند	۳/۴
	آزاد	۲۱/۶
	خانه‌دار	۷۲

جدول ۳. فراوانی ترسیم جنسیت مشاغل

شغل	جنسیت ترسیم شده توسط کودک	فراوانی (درصد)
آتش‌نشان	مرد	۹۰/۷
	زن	۹/۳
پرستار	مرد	۱۶/۱
	زن	۸۳/۹
پلیس	مرد	۸۶
	زن	۱۴
آشپز	مرد	۵۶/۸
	زن	۴۳/۲
خلبان	مرد	۸۵/۲
	زن	۱۴/۸

بر اساس اطلاعات جدول فوق می‌توان دریافت بیشتر شرکت‌کنندگان جنسیت مشاغل را کلیشه‌ای ترسیم نمودند. جز در مورد آشپز که درصد بیشتر آشپز مرد را ترسیم نمودند.

جدول ۴. جدول آزمون t بین جنس کودک و ترسیم کلیشه‌های مشاغل

متغیر مستقل	متغیر وابسته	جنس	میانگین	SD	t	(df)	(sig)
جنس کودک	کلیشه جنسیتی در ترسیم مشاغل	پسر دختر	۳۹/۲۸ ۳۸/۴۵	۶/۸۳ ۱۰/۷۶	۰/۷	۲۳۴	۰/۴۷
	کلیشه جنسیتی در ترسیم آتش‌نشان	پسر دختر	۱۰ ۸	۱/۰۰۰ ۴/۰۱	۵/۵۸	۲۳۴	۰/۰۰۱
	کلیشه جنسیتی در ترسیم پرستار	پسر دختر	۷/۲۲ ۹/۷۲	۴/۴۹ ۱/۶۳	۵/۵۲ -	۲۳۴	۰/۰۰۱
	کلیشه جنسیتی در ترسیم پلیس	پسر دختر	۹/۶ ۷/۴۵	۱/۹۵ ۴/۳۷	۴/۹۷	۲۳۴	۰/۰۰۱
	کلیشه جنسیتی در ترسیم آشپز	پسر دختر	۲/۷۷ ۶/۰۹	۴/۴۹ ۴/۹	-۵/۴۱	۲۳۴	۰/۰۰۱
	کلیشه جنسیتی در ترسیم خلبان	پسر دختر	۹/۶۸ ۷/۱۸	۱/۷۶ ۴/۵۱	۵/۷۳	۲۳۴	۰/۰۰۱

بر اساس اطلاعات جدول شماره (۴) می‌توان دریافت که رابطه بین متغیر جنس کودکان و ترسیم کلیشه‌های مشاغل بدین شرح می‌باشد: پسران آتش‌نشان، پلیس و خلبان را بیشتر از دختران، مرد، و دختران پرستار و آشپز را بیشتر از پسران، زن ترسیم نمودند. چند نمونه از نقاشی‌های کلیشه‌ای و غیر کلیشه‌ای کودکان از مشاغل در جدول زیر قابل مشاهده است؛

جدول ۵. نقاشی‌های کلیشه‌ای کودکان از مشاغل

نقاشی‌های کلیشه‌ای	جنس سن	نقاشی‌های کلیشه‌ای	جنس سن
	12 دختر		۹ پسر

	۱۲	دختر		۱۱	پسر
				۱۰	پسر

جدول ۶. نقاشی غیر کلیشه‌ای کودکان از مشاغل

نقاشی‌های غیر کلیشه‌ای	سن	جنس
	۸	دختر

جدول ۷. جدول تحلیل واریانس کلیشه جنسیتی بر حسب تحصیلات والدین

متغیر مستقل	جنسیت والدین	متغیر وابسته	منابع تغییر	مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	F	(sig)
تحصیلات	پدر	کلیشه جنسیتی	بین گروهی	۱/۴۷	۷	۱۸/۲۱	۴۸	۰/۰۱
		درترسیم	درون گروه	۲۸۲	۱۹	۳	۲/۷	
		مشاغل	ی	۱۸۰۲	۰	۷/۶۵۷		
		کل	کل	۱۳۹۹	۱۹	۳		
				۴	۷			
				۲۷۳				
				۱۵۲۷				
				۷				
	مادر	کلیشه جنسیتی	بین گروهی	۴/۲۵۶	۷	۵/۰۳۷	۷۴	۰/۶۳
		درترسیم	درون گروه	۱۳	۱۷	۹	۰/۹	
		مشاغل	ی		۱	۷/۸۱۴		
		کل	کل		۸			

			۱۷	۱/۲۴۷			
			۸	۱۳۴۷			
				۷			
				۱/۵۰۳			
				۱۳۸۹			
				.			

بر اساس اطلاعات جدول بالا می‌توان دریافت که رابطه بین متغیر تحصیلات والدین و ترسیم کلیشه‌های مشاغل بدین شرح می‌باشد: کلیشه‌های جنسیتی در ترسیم مشاغل، بر حسب تحصیلات پدر تفاوت معناداری در سطح اطمینان ۹۵ درصد دارد. برای بررسی اینکه در کدام مقاطع تفاوت معنادار وجود دارد، از آزمون شفه استفاده شد، اما معناداری مشاهده نشد.

جدول ۸. رابطه بین شغل پدر و کلیشه جنسیتی

(sig)	(df)	t	SD	Mean	جنس	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۷۷	۲۲۶	۰/۲۸۹	۸/۲۷	۳۸/۹۶	آزاد	کلیشه جنسیتی	شغل پدر
			۹/۵۴	۳۸/۶۲	کارمند	در ترسیم مشاغل	

همانطور که در این جدول مشاهده می‌شود بین متغیر شغل پدر و کلیشه‌های جنسیتی کودکان در ترسیم مشاغل ذکر شده، تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول ۹. جدول تحلیل واریانس کلیشه جنسیتی بر حسب شغل مادر

(sig)	F	میانگین مجزورات	(df)	مجموع مجزورات	منابع تغییر	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۵۱۷	۰/۶۶۲	۵۲/۲۵۱	۲	۱۰۴/۵۰۱	بین گروهی	کلیشه جنسیتی	شغل مادر
		۷۸/۹۵۶	۲۲۶	۱۷۸۴۳/۹۷۱	درون گروهی	در ترسیم مشاغل	
			۲۲۸	۱۷۹۴۸/۴۷۲	کل		

بر اساس اطلاعات جدول فوق می‌توان دریافت که بین متغیر شغل مادر و کلیشه‌های جنسیتی کودکان در ترسیم مشاغل ذکر شده، تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول ۱۰. جدول t بین دو گروه سنی کمتر و بیشتر از ۸ سال و کلیشه‌ها

(sig)	(df)	t	انحراف معیار	میانگین	سن	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۱	۲۳۴	۴/۷۹	۷/۵۳	۴۰/۷۵	کمتر از ۸ سال	کلیشه جنسیتی	گروه سنی
.			۱۰/۱۶	۳۵/۱۲	بیشتر از ۸ سال	در ترسیم مشاغل	

بر اساس اطلاعات جدول شماره (۱۰) می‌توان دریافت که رابطه بین متغیر سن و کلیشه‌های کودکان در ترسیم مشاغل ذکر شده بدین قرار می‌باشد: کودکان کمتر از ۸ سال در انتخاب جنسیت مشاغل کلیشه‌ای تر بودند.

جدول ۱۱. جدول t بین جنسیت کودک و کلیشه‌ها به تفکیک دو گروه سنی کمتر و بیشتر از ۸ سال

متغیر مستقل	متغیر وابسته	گروه سنی	جنس	میانگین	انحراف معیار	t	(df)	(sig)
جنسیت	کلیشه جنسیتی در ترسیم مشاغل	کمتر از ۸ سال	پسر	۴/۳۸	۷/۰۳	۲/۲۱	۱۰۱	/۰۲۹
			دختر	۳ ۳/۲۳ ۴	۱۱/۶			
جنسیت	کلیشه جنسیتی در ترسیم مشاغل	بیشتر از ۸ سال	پسر	۳/۸۶	۶/۶۷	۱/۸۱	۱۳۱	/۰۷۱
			دختر	۹ ۴/۲۴ ۲	۸/۳۸			

جدول شماره (۱۱) نشان می‌دهد که رابطه بین متغیر سن و کلیشه‌های کودکان در ترسیم ذکر شده در دو گروه سنی کمتر و بیشتر از ۸ سال به این صورت است که پسران کمتر از ۸ سال در انتخاب جنسیت مشاغل نسبت به دختران کمتر از ۸ سال کلیشه‌ای‌تر بودند.

جدول ۱۲. جدول کاسکور بین جنسیت کودک و کنش کاراکترها

متغیر مستقل	متغیر وابسته	(df)	(sig)
جنس	کنش آتش‌نشان	۴	۰/۰۲۴
	کنش پرستار	۵	۰/۱
	کنش پلیس	۴	۰/۳
	کنش آشپز	۴	۰/۰۴
	کنش خلبان	۴	۰/۰۱

بر اساس اطلاعات جدول فوق می‌توان دریافت که رابطه بین متغیر جنس و کنش کاراکترهای ترسیم شده بدین قرار است: درصد بیشتر پسران کنش مرتبط با شغل آتش‌نشان (۴۶٪) را ترسیم کردند، در حالی که درصد بیشتر دختران ابزار مربوط به شغل (۳۱/۸٪) را به نمایش گذاشتند.

همچنین پسران بیشتر ابزار (۳/۳۷٪) و کنش (۷/۳۵٪) مرتبط با شغل آشپز را ترسیم نمودند، و دختران بیشتر، آشپز را بدون کنش (۶/۳۳٪) و یا ابزار مرتبط با شغل (۶/۳۳٪) را به تصویر کشیدند. خلبان نیز در پسران بدون کنش (۱/۳۸٪) و یا با کنش مرتبط با شغل (۴/۲۹٪) و در دختران بدون کنش (۵۰٪) و ابزار مرتبط با شغل (۵/۲۴٪) ترسیم شده است.

جدول ۱۳. جدول کای اسکور بین جنسیت کودک و ظاهر کاراکترها

متغیر مستقل	متغیر وابسته	کنش	فراوانی در پسران	فراوانی در دختران	(df)	(sig)
جنس	ظاهر آتش	بدون علامت	۹۵/۲	۷۶/۱	۳	۰/۰۰۱
		خصوصیات مردانه (ریش و سیل)	۲/۴	۱۲/۸		
	نشان	حجاب	۱/۶	۵/۵		
		بدون حجاب	۰/۸	۵/۵		
ظاهر پرستار	ظاهر آتش	بدون علامت	۴۵/۲	۳۶/۷	۳	۰/۰۰۹
		خصوصیات مردانه (ریش و سیل)	۰/۸	۰/۹		
	نشان	حجاب	۲۴/۶	۴۵		
		بدون حجاب	۲۹/۴	۱۷/۴		
ظاهر پلیس	ظاهر آتش	بدون علامت	۸۱	۴۸/۶	۳	۰/۰۰۱
		خصوصیات مردانه (ریش و سیل)	۳/۲	۸/۳		
	نشان	حجاب	۱۱/۹	۲۲/۹		
		بدون حجاب	۴	۲۰/۲		
ظاهر آشپز	ظاهر آتش	بدون علامت	۷۳	۵۴/۱	۳	۰/۰۰۱
		خصوصیات مردانه (ریش و سیل)	۷/۱	۴/۶		
	نشان	حجاب	۳/۲	۱۹/۳		

		۲۲	۱۶/۷	بدون حجاب	
۰/۰۰۱	۳	۶۶/۱	۸۹/۷	بدون علامت	ظاهر خلبان
		۷/۳	۴/۸	خصوصیات مردانه(ریش و سیل)	
		۱۱	۲/۴	حجاب	
		۱۵/۶	۳/۲	بدون حجاب	

بر اساس اطلاعات جدول فوق می‌توان دریافت که رابطه بین متغیر جنسیت و ظاهر کاراکترهای ترسیم‌شده در تمام موارد معنادار است. در تمام موارد بیشتر ترسیم‌ها بدون علامت هستند، بعد از این گزینه می‌توان گفت: در کاراکتر آتش‌نشان دخترها بیشتر از پسرها خصوصیات مردانه را لحاظ کردند(به ترتیب ۱۲/۸، ۲/۴).

کاراکتر پرستار (به ترتیب ۴۵، ۲۹/۴) و آشپز (به ترتیب ۱۹/۳، ۱۶/۷) را دخترها بیشتر باحجاب و پسرها بیشتر بدون حجاب ترسیم کردند. کاراکتر پلیس را در مواردی که زن ترسیم کردند، هر دو جنس بیشتر با حجاب ترسیم کردند(دخترها ۲۲/۹ و پسرها ۱۱/۹).

کاراکتر خلبان را دخترها در مواردی که زن ترسیم کردند، بیشتر بدون حجاب و پسرها بیشتر مردانه خصوصیات مردانه ترسیم کردند(به ترتیب ۱۵/۶، ۴/۸).

۵- بحث و نتیجه‌گیری

جنسیت و کلیشه‌های جنسیتی پدیده‌های گذرا، مقطعی و اتفاقی نیستند، بلکه پدیده‌های بسیار حیاتی و ریشه‌داری هستند که از طریق مکانیسم‌ها و نهادهای گوناگون و بر پایه فرایندی مستمر، شکل می‌گیرند، درونی می‌شوند و نهایتاً بازتولید می‌گردند. کلیشه‌های جنسیتی تصاویر ذهنی یکنواخت و قالب‌بندی شده‌ای از صفات و رفتارهای خاص مربوط به زنان و مردان است که بررسی و آزمون نشده، و بر اساس آن زنان و مردان در جامعه دارای ویژگی‌ها، رفتار و حالات روانی خاص هستند و در نهایت توانایی انجام وظایف و کارهای خاصی را دارند که معمولاً باهم متفاوتند.

کلیشه‌سازی از سویی توانایی‌ها و صفاتی را به زنان اختصاص می‌دهد که در مردان نشانی از آن نیست و از سوی دیگر توانایی‌ها و صفاتی به مردان اختصاص می‌دهد که زنان از آن بی‌بهره‌اند. کلیشه‌های جنسیتی همچنین باعث می‌شود افراد مشاغل را در یک پیوستار زنانه و مردانه دسته‌بندی کنند، درحالی‌که این جداسازی پیامدهای منفی مانند ممانعت از پرورش استعدادها، تقویت کلیشه‌های جنسیتی در جامعه و عدم تعادل اقتصادی-جنسیتی را دربر دارد. تأثیر کلیشه‌ها در دوران کودکی بیشتر از دیگر دوران زندگی است. در طی فرایند اجتماعی شدن، هویت جنسی کودکان شکل می‌گیرد و آن‌ها می‌آموزند که انتظارات و استانداردهای جامعه از نقش‌های دو جنس، متفاوت‌اند و هر جنس باید در حیطه‌ی نقش‌های خود فعالیت کند. این کلیشه‌ها انتخاب‌های آینده آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند (فروتن و همکاران، ۱۳۹۵؛ برسانی و چن، به نقل از محمدی و میرزایی، ۱۳۹۱؛ جمالی و خجسته، ۱۳۹۳؛ فروتن، ۱۳۸۹).

در پژوهش حاضر وجود رابطه معناداری میان کلیشه‌های جنسیتی و جنس کودک تأیید نشد. در واقع نتایج پژوهش حاضر از یافته صادق‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴) مبنی بر بیشتر بودن کلیشه‌ها در ترسیم دختران به‌طور معناداری نسبت به پسران حمایت نکرد. گرچه بین جنسیت کودکان و ترسیم کلیشه‌ای مشاغل تفاوت معناداری به دست نیامد، اما مشاهدات موردی پژوهشگران حاکی از آن است که این کلیشه‌ها هنوز در برخی از کودکان وجود دارند. نمونه‌هایی از مشاهدات بدین شرح می‌باشند: زمانی که جنسیت نقاشی کودکان دقیق مشخص نبود و با این سؤال پژوهشگر روبه‌رو می‌شدند که خلبان را زن کشیدی یا مرد؟ برخی پسران با حالت تعجب پاسخ می‌دادند: مگر خلبان زن هم وجود دارد؟ و یا در یکی از کلاس‌های دبستان پسرانه وقتی یکی از دانش‌آموزان آتش‌نشان زن کشید با حجم زیادی از تمسخر روبه‌رو شد که حتی منجر به درگیری فیزیکی بین آنان نیز گشت. همچنین چند مورد از دختران هنگام کشیدن آتش‌نشان و خلبان باحالتی همراه با خجالت و تردید می‌پرسیدند؛ اشکالی ندارد اگر آن‌ها را زن بکشیم؟ یکی از دختران وقتی متوجه شد خلبان زن هم وجود دارد با شادی زیادی گفت آرزو دارم خلبان شوم. گویا توانست یک قدم به هدفش نزدیک شود. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مشاغل مربوط به هر جنس توسط همان جنس کلیشه‌ای‌تر ترسیم شدند. بدین معنا که پسران بیشتر از دختران آتش‌نشان، پلیس و خلبان را مرد ترسیم نمودند، درحالی‌که دختران بیش از پسران پرستار و آشپز را زن ترسیم نمودند. می‌توان این رابطه را با توجه به پدیده همانندسازی تبیین کرد. همانندسازی از سه‌سالگی آغاز می‌شود و در شش‌سالگی پایان می‌پذیرد. در این دوره زمانی، پسرها، رفتار مردانه را از پدر و دخترها رفتار زنانه را از مادر فرا می‌گیرند و بعدها در نقش مخصوص خود شبیه آن‌ها می‌شوند (آقا محمدیان شهرباف، ۱۳۹۲). می‌توان معناداری این رابطه را ناشی از نمایش خصوصیات درونی شده در طی فرایند همانندسازی دانست.

نکته قابل تأمل در این یافته درصد ترسیم‌های غیرکلیشه‌ای است. در مشاغلی که مربوط به زنان دانسته می‌شود، ترسیم مرد با درصد بیشتری نسبت به ترسیم زن در مشاغل مربوط به مردان صورت گرفته است. گویا حضور مردان در حیطه‌های مختلف پذیرفته‌شده است، درحالی‌که برای زنان هنوز این‌گونه نیست. در بررسی رابطه میان کلیشه‌های جنسیتی با سن آزمودنی‌ها مشخص شد آزمودنی‌های بالای ۸ سال به‌طور معناداری غیرکلیشه‌ای‌تر بودند که این یافته را نیز می‌توان با نظر برک در این زمینه توجیه کرد. نتایج پژوهش جمالی و خجسته (۱۳۹۳)، نشان می‌دهند که هر چه سن کودک کمتر باشد، در برابر هجوم کلیشه‌ها کمتر ایستادگی می‌کند و آن‌ها را آسان‌تر درونی می‌کند. این یافته می‌تواند شاهدی بر کمتر کلیشه‌ای بودن کودکان بالای ۸ سال باشد.

سطح بالای تحصیلات پدر نیز به‌طور معناداری بر کلیشه‌های جنسیتی تأثیر دارد. این یافته با پژوهش ریاحی (۱۳۸۶) که نشان داد سطح سواد کمتر باعث پذیرش بیشتر کلیشه‌های جنسیتی رایج می‌شود، همخوان است. میزان پذیرش این کلیشه‌ها توسط پدر، می‌تواند از طریق فرایند همانندسازی بر فرزندان تأثیر بگذارد. اما سطح تحصیلات مادر بر ترسیم کلیشه‌های مشاغل تأثیری نداشت. این یافته ناهمخوان با یافته‌های پژوهش‌های ذکرشده می‌باشد.

همچنین یافته‌های به دست آمده حاکی از آن است که شغل والدین بر کلیشه‌های جنسیتی اثری ندارد. اما در پژوهشی که توسط موسن و همکاران (۱۳۸۰)، به نقل از جوکار و همکاران (۱۳۹۰) صورت گرفته نشان داده شده که شغل مادر بر میزان تفکر کلیشه‌ای فرزند مخصوصاً دختران تأثیر دارد و دختران مادران شاغل نسبت به دختران مادران خانه‌دار، در مورد نقش‌های جنسیتی کمتر سنتی فکر می‌کنند.

بین ظاهر شخصیت‌های ترسیم‌شده و جنسیت کودکان تفاوت معنادار وجود دارد. دختران بیشتر بر ترسیم خصوصیات مردانه در کاراکترهای مرد و حجاب در کاراکترهای زن تأکید دارند. مسئله‌ای که در زمینه ظاهر توجه را بیشتر به خود جلب می‌کند، این است که با توجه به درصد فراوانی به دست آمده، به‌طور معناداری دختران بیشتر از پسران به مقوله حجاب در ترسیم شخصیت‌ها توجه کرده‌اند که می‌تواند ناشی از نقش‌پذیری جنسیتی با توجه به فرهنگ غالب و همچنین همانندسازی با افراد همجنس باشد. بین کنش شخصیت‌های ترسیم‌شده و جنسیت کودکان نیز تفاوت معنادار وجود دارد. داده‌ها نشان می‌دهند که پسران بیشتر افراد را در حال فعالیت‌های مرتبط با شغل ترسیم نمودند و دختران بیشتر افراد را همراه با ابزار مربوط به شغل مربوطه ترسیم کردند. در پژوهش‌های مختلف انجام‌شده در مورد تفاوت‌های جنسیتی نقاشی کودکان، عنوان شده است که دختران بیشتر جزئیات را ترسیم می‌کنند (تومان، ۱۹۹۹؛ چن و کانتنر، ۱۹۹۶؛ چنی و همکاران، ۲۰۰۶؛ بوساکی و وارنیش، ۲۰۰۸) و پسران بیشتر تمایل به ترسیم اشیای متحرک و مکانیکی دارند (بوساکی و وارنیش، ۲۰۰۸؛ ایجیما و همکاران، ۲۰۰۱).

در میان نقاشی‌های گردآوری شده، تعداد اندکی نقاشی مشاهده شد که دیالوگ‌هایی را به شخصیت‌های ترسیم شده، نسبت داده بودند. در یک نمونه نقاشی که دیالوگ‌های آن قابل تحلیل بود، آزمودنی، عمل خیس کردن دیگران با هدف ابراز پرخاشگری توسط آتش‌نشان را ترسیم کرده بود و همچنین، خلبان در هواپیمای جنگی در حال افکندن بمب ترسیم شده است. فلاتری و واتسون (۱۹۹۵) نقاشی پسران را خشن‌تر از دختران ارزیابی کرده‌اند. در پژوهش انجام‌شده توسط معینی فر (۱۳۸۸) با موضوع بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در رسانه، بر اساس پژوهش‌های انجام شده، جرایم همراه با خشونت را بیشتر به مردان نسبت می‌دهد و آمار آن را در زنان بسیار پایین می‌داند. همچنین، نتایج پژوهش ریاحی (۱۳۸۶)

درباره عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان پذیرش کلیشه‌های جنسیتی، نشان داده که در مجموع ویژگی‌های شخصیتی ابزاری یا سازمان دهنده نظیر فعال، پرانرژی، مستقل، پرخاشگر، مدیر، قوی و توانا به مردان و ویژگی‌های شخصیتی مبنایی یا روحیه‌بخش نظیر عاطفی، حساس، جذاب، آرام، صبور، مضطرب، وابسته به دیگران و نگران، به زنان نسبت داده شده است. بر پایه یافته‌های تحقیق زارع شاه آبادی و سلیمانی (۱۳۹۰) در زمینه تصورات قالبی جنسیتی، کلیشه‌های پسران بیشتر ناظر بر قدرت، عقلانیت، استقلال و خشونت است و کلیشه‌های دختران نیز، مشتمل بر عطفوت، اثرپذیری، وابستگی و گرایش به مشاغل خدماتی است.

نهایتاً اینکه، جداسازی مشاغل به دودسته زنانه و مردانه از پیامدهای کلیشه‌سازی جنسیتی می‌باشد. کلیشه‌ها در دوران کودکی درونی می‌شوند و انتخاب‌های آینده آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. همانطور که در این کار پژوهشی مشاهده شد؛ کودکانی که آرزوی داشتن شغلی که بر اساس کلیشه‌ها با جنسیت آن‌ها سازگار نبود را داشتند نیز از بروز آن حتی در نقاشی تردید نشان می‌دادند. اما با توجه به نظریه طرحواره جنسیتی بم و اکتسابی بودن کلیشه‌ها، می‌توان با استفاده از مجراهای تأثیرگذار بر فرایند اجتماعی شدن و یادگیری در کودکان این کلیشه‌ها را کمرنگ و به مرور بی‌اثر کرد. همانطور که در مورد شغل آشپز این اتفاق افتاده است. درصد بالاتر ترسیم آشپز مرد نسبت به آشپز زن می‌تواند ناشی از تأثیر برنامه‌های تلویزیونی مختلف آشپزی توسط مردان باشد. شکستن تابو در دیگر مشاغل کلیشه‌ای نیز با نمایش این مشاغل به صورت غیر کلیشه‌ای در برنامه‌های تلویزیونی، کتاب‌های مصور، قصه‌ها و... امکان‌پذیر خواهد بود. با شکستن این کلیشه‌ها به کودکان خود اجازه می‌دهیم آزادانه بر اساس توانایی، استعداد و ویژگی‌های منحصر به فردشان در جهت رسیدن به شغل مورد علاقه خود هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی نمایند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

مطالعه حاضر با کسب اجازه از مسئولان مدارس به اجرا رسید.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تأمین شد.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- آبروشن، مصطفی و ارجمندی، صدیقه. (۱۳۹۱). بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی دوره پنج‌ساله ابتدایی، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۷: ۳-۴۰.
- احمدی، حبیب و گروسی، سعیده. (۱۳۸۳). بررسی تأثیر برخی عوامل اجتماعی و فرهنگی بر نابرابری جنسیتی در خانواده‌های شهر کرمان و روستاهای پیرامون آن، مطالعات اجتماعی - روان‌شناختی زنان، ۳ (۵).
- ادهمی، عبدالرضا و روغنیان، زهره. (۱۳۸۸). بررسی تأثیر عقاید قالبی بر نابرابری جنسیتی در خانواده (مطالعه موردی: زنان شاغل در آموزش و پرورش شهر همدان)، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۴: ۱۲۷-۱۴۳.

- اطهری، زینب؛ عیوضی، احترام و هدایتی، فاطمه. (۱۳۹۸). علائم ترسیمی اضطراب و افسردگی دانش آموزان ابتدایی در آزمون خانه، درخت و آدمک، *رویش روانشناسی*، ۶ (۳۹): ۱۹۹-۲۰۸.
- آقامحمدیان شعریاف، حمیدرضا. (۱۳۹۲). *روان‌شناسی رشد کاربردی (روان‌شناسی کودک و نوجوان)*، چاپ دوم، مشهد: انتشارات صبرا.
- برک، لورا. (۱۳۹۱). *روانشناسی رشد (از لقا تا کودکی)*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، جلد اول، ویراست هفتم، تهران: انتشارات ارسباران.
- بهمدی مقدس، نجمه؛ زرقانی، سیدمهدی و یعقوبی جنبه‌سرایبی، پارسا. (۱۳۹۵). بررسی جنسیت در شعر کودک و نوجوان از منظر جامعه‌شناسی بدن، *نقد و نظریه ادبی*، ۲: ۱۰۵-۱۲۳.
- جمالی تبار، مریم؛ رحیمیان بوگر، اسحق و مکرمی، مهران. (۱۳۹۶). استفاده از آزمون‌های اندریافت کودکان و نقاشی فرافکن جهت غربالگری کودکان سازش نایافته، *فصلنامه سلامت روان کودک*، ۴ (۳): ۲۷-۳۶.
- جمالی، عاطفه و خجسته، فرامرز. (۱۳۹۳). بررسی کارکرد فانتزی در کلیشه‌زدایی (با تحلیل داستان‌های برگزیده کودک و نوجوان پس از انقلاب اسلامی)، *مجله علمی پژوهشی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*، ۱: ۱-۲۶.
- جوکار، فرحناز؛ طاهری ازبرمی، زهرا و پورنجف، حیران. (۱۳۹۰). بررسی نگرش دانش‌آموزان دختر و پسر به نقش جنسیتی خود و جنس مخالف، *پژوهش پرستاری*، ۳: ۶-۱۴.
- جوکاری، مهناز و حسامپور، سعید. (۱۴۰۱). برساخت بدن و هویت‌یابی دختران در رمان نوجوان ایرانی؛ بررسی موردی: آثار عباس جهانگیریان. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۴ (۳): ۴۰-۵۵.
- حسینی، سیدحسن و دشتی، منصوره. (۱۳۹۱). بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در رسانه: مطالعه ادبیات داستانی جلال آل احمد، *مجله جهانی رسانه-نسخه فارسی*، ۱: ۶۴-۲۷.
- خمسه، اکرم. (۱۳۸۳). بررسی طرحواره‌های نقش جنسیتی و کلیشه‌های فرهنگی در دانشجویان دختر، *مطالعات زنان*، ۶: ۱۱۵-۱۳۴.
- دشتی خویدکی، منصوره و سیدحسن حسینی. (۱۳۹۴). بررسی مقایسه‌ای میزان پذیرش کلیشه‌های جنسیتی و رابطه آن با میزان دین‌داری. *مطالعات زن و خانواده*، ۲: ۱۸۳-۱۵۱.
- ریاحی، محمد اسماعیل. (۱۳۸۶). عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان پذیرش کلیشه‌های جنسیتی (مطالعه موردی جوانان کارآموز در مراکز فنی حرفه‌ای استان مازندران)، *پژوهش زنان*، ۱، ۱۳۶-۱۰۹.
- زارع شاه‌آبادی، اکبر و سلیمانی، زکیه. (۱۳۹۰). تبیین دوگانگی تصورات قالبی جنسیتی از نظر دانشجویان دانشگاه یزد، *فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۴، ۳۹۸-۳۶۹.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۹). *نقد و بررسی کتاب جامعه‌شناسی خانواده، نقدنامه علوم اجتماعی*، ۱.
- سفیری، خدیجه و منصوریان‌راوندی، فاطمه. (۱۳۹۴). کلیشه‌های جنسیتی و سلامت اجتماعی، *مطالعات زنان*، ۲، ۶۶-۳۷.
- شریفی، رویا و مهری بهار. (۱۳۹۴). بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در برنامه کودکان (مجموعه کلاه قرمزی)، *فصلنامه علمی-ترویجی جامعه، فرهنگ و رسانه*، ۱۵، ۷۵-۵۵.

- شفیعی، سمیه‌سادات و حسینی‌فر، سیده‌زهرا. (۱۴۰۱). تحلیل نشانه‌شناختی تصاویر روی جلد کتب درسی با رویکرد مطالعات جنسیتی (مورد مطالعه: کتب درسی مقطع ابتدائی). *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۴(۳)، ۵۶-۷۸.
- صادقی‌فسایی، سهیلا و کریمی، شیوا. (۱۳۸۵). تحلیل جنسیتی بازنمایش ساخت خانواده در سریال‌های تلویزیونی ایرانی (بررسی سریال‌های گونه‌ی خانوادگی سال ۱۳۸۳)، *مطالعات اجتماعی - روان‌شناختی زنان*، ۳(۳)، ۸۳.
- صادق‌آبادی، محبوبه؛ الهی، طاهره و کاظمی، محمود. (۱۳۹۴). تفاوت‌های جنسیتی در آزمون ترسیم خانواده، *مجله روانشناسی*، ۷۳، ۱، ۱۰۱-۸۸.
- ظهره‌وند، راضیه. (۱۳۸۳). رابطه ادراک از نقش‌های جنسیتی و رضایت از جنس، *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، ۱۲۵، ۹.
- علمی، محمود و الیاسی، سارا. (۱۳۸۸). عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان پذیرش کلیشه‌های جنسیتی (مطالعه موردی زنان شاغل همسر دار شهرستان سراب)، *جامعه‌شناسی*، ۱، ۷۵-۵۳.
- عنایت، حلیمه و مختاری، مریم. (۱۳۸۸). نظریه‌ی مبنایی جامعه‌پذیری دوران کودکی و تصور بدنی زنان؛ بررسی زنان تحت عمل جراحی زیبایی بینی در شهر شیراز، *مطالعات اجتماعی - روان‌شناختی زنان*، ۱(۱)، ۷۰.
- فروتن، یعقوب. (۱۳۸۹). جامعه‌پذیری جنسیتی در کتاب‌های درسی مدارس ایران، *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، ۳، ۲۱۶-۱۹۵.
- فروتن، یعقوب؛ جانعلی‌زاده چوب‌بسته، حیدر و نیک‌بخش، سهیلا. (۱۳۹۵). بررسی اجتماعی- فرهنگی کلیشه‌های جنسیتی (مورد مطالعه: شهرستان محمودآباد). *فصلنامه مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی*، ۱، ۸۵-۶۳.
- فروغی، سمانه و وفروغی، یاسر. (۱۳۹۸). بازنمایی جنسیت در انیمیشن‌های ایرانی (مطالعه موردی انیمیشن‌های مهارت‌های زندگی برای کودکان و بچه‌های ساختمان گل‌ها)، *زن در فرهنگ و هنر*، ۱، ۴۶-۲۵.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نی.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی*، ترجمه حسن چاوشیان، ویراست چهارم، تهران: نشر نی.
- محمدی، فائزه؛ میرزائی، رحمت. (۱۳۹۱). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر خشونت علیه زنان (مطالعه شهرستان روانسر)، *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۵، ۲۹-۱.
- معینی‌فر، حشمت‌سادات. (۱۳۸۸). بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در رسانه: مطالعه موردی صفحه حوادث روزنامه همشهری، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، ۷، ۱۹۷-۱۶۷.
- هاید، شیبلی جانت. (۱۳۹۴). *روان‌شناسی زنان: سهم زنان در تجربه بشری*. ترجمه، اخمسه. تهران: انتشارات آگاه.
- هومین‌فر، الهام. (۱۳۸۲). تحول جامعه‌پذیری جنسیتی، *پژوهش زنان*، ۷، ۱۱۳-۸۹.

References

- Bosacki, S. L., Varnish, A., & Akseer, S. (2008). Children's gendered sense of self and play as represented through drawings and written descriptions. *Canadian Journal of School Psychology*, 23(2), 190-205.
- Cherney, I. D., Seiwert, C. S., Dickey, T. M., & Flichtbeil, J. D. (2006). Children's drawings: A mirror to their minds. *Educational psychology*, 26(1), 127-142.

- Flannery, K. A., & Watson, M. W. (1995). Sex differences and gender-role differences in children's drawings. *Studies in Art Education*, 36(2), 114-122.
- Iijima, M., Arisaka, O., Minamoto, F., & Arai, Y. (2001). Sex differences in children's free drawings: a study on girls with congenital adrenal hyperplasia. *Hormones and Behavior*, 40(2), 99-104.
- Prislin, R., & Wood, W. (2005). Social Influence in Attitudes and Attitude Change.
- Ruby, P. M. (2011). Experimental research on dreaming: state of the art and neuropsychanalytic perspectives. *Frontiers in Psychology*, 2, 286.
- Soylu, B., Ünüvar, P., & Çivik, S. P. (2015). Lineal development characteristics of preschool children paintings. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 687-692.
- Tuman, D. M. (1999). Gender style as form and content: An examination of gender stereotypes in the subject preference of children's drawing. *Studies in Art Education*, 41(1), 40-60.

